

Ks. Waldemar Pałęcki MSF

**EUCHARYSTIA W ŚWIETLE TEOLOGII MISTERIÓW
I POSYNODALNEJ ADHORTACJI PAPIEŻA BENEDYKTA XVI
*SACRAMENTUM CARITATIS***

Eucharystia stanowi centrum i szczyt posłannictwa Kościoła. Istotę Mszy świętej wyraził na nowo Sobór Watykański II w Konstytucji o Liturgii Świętej, *Sacrosanctum Concilium*, podkreślając, że: „dzieła odkupienia dokonał Chrystus Pan głównie przez paschalne misterium swojej błogosławionej Męki, Zmartwychwstania i chwalebного Wniebowstąpienia (...) a Kościół sprawując Eucharystię odprawia paschalne misterium”¹. Historia Kościoła ukazała, że sprawowanie Mszy św. poprzez różnorodność celebracji wskazuje na bogactwo, a jednocześnie wyraża ponadczasowość rzeczywistości eucharystycznej w Kościele.

Czasy współczesne charakteryzuje z jednej strony niekiedy niedocenianie życia sakramentalnego, a z drugiej dążenie do pogłębienia spojrzenia na Eucharystię. Papież publikując adhortację *Sacramentum caritatis*, stwierdza, że dokument ten ma na celu: „zebranie bogactwa różnorodnych myśli (...) z zamiarem wyjaśnienia niektórych zasadniczych linii zaangażowania, mających obudzić w Kościele nowy impuls oraz eucharystyczną żarliwość”². Ugruntowanie wiedzy teologicznej na temat Mszy św. służy realizacji tego postulatu, dlatego papież pisze: „Będąc świadomy ogromnego dziedzictwa doktrynalnego i dyscyplinarnego, jakie w ciągu wieków narastało wokół Najświętszego Sakramentu, uwzględniając też głos Ojców synodalnych, pragnę w obecnym dokumencie polecić nade wszystko, by lud chrześcijański pogłębił więź ist-

¹ KL 5-6.

² Benedykt XVI, *Sacramentum Caritatis*, nr 5 (dalej: SCar).

niejącą pomiędzy *tajemnicą eucharystyczną, akcją liturgiczną* oraz *nową służbą duchową* wynikającą z Eucharystii jako *sakramentu miłości*”³.

Czym jest owa tajemnica eucharystyczna i dziedzictwo doktrynalne, o którym wspomina papież? Na pewno obok spuścizny Ojców Kościoła, teologów i systemów teologicznych, na których opierały się synody i sobory, ważnym krokiem milowym w nowym spojrzeniu na Eucharystię była myśl ruchu liturgicznego, który przyczynił się do przygotowania reformy Soboru Watykańskiego II. Dzieło odnowy liturgicznej, zainicjowane przez opata benedyktyńskiego Prospera Guérangera’a, znalazło podatny grunt w Europie, szczególnie w Niemczech, i stało się sprzyjającym środowiskiem dla wzrostu myśli teologicznej dotyczącej misterium Eucharystii. Na gruncie odnowy liturgicznej szczególnie miejsce zajmuje postać Odo Casela⁴ mnicha benedyktyńskiego z opactwa Maria Laach. Uważany jest on za twórcę teologii misteriów, nazywanej również misteriologią, a jego myśl teologiczna przewija się zarówno w encyklice Piusa XII *Mediator Dei*, w pierwszej części Konstytucji o Liturgii Świętej Soboru Watykańskiego II, jak też innych dokumentach i księgach liturgicznych⁵.

³ Tamże.

⁴ Odo Johannes Casel urodził się 27 września 1886 r. w Koblenz-Lützel, jako syn Hermana Casela i Katarzyny z domu Runkel. Po ukończeniu gimnazjum w Andernach i zaliczeniu jednego semestru w Bonner Universität na filologii klasycznej, w 1905 r. wstąpił do opactwa benedyktyńskiego w Maria Laach. W 1907 r. złożył swoje pierwsze śluby zakonne i rozpoczął studia filozoficzne w tamtejszym klasztorze. Od 1908 r. kontynuował studia teologiczne w kolegium rzymskim *San Anselmo*. We wrześniu 1911 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Wkrótce przyczynił się do rozwoju myśli teologicznej tego opactwa poprzez działalność literacką. Od października 1922 r. aż do swojej śmierci był ojcem duchowym w klasztorze sióstr benedyktynek w Herstelle. Zmarł 28 marca 1948 r. w czasie sprawowania liturgii Wigilii Paschalnej, kiedy zasłabł przy ołtarzu podczas śpiewu *Exsultet*; zob. A. Schilson, *Odo Casel. Mysterientheologie. Ansatz und Gestalt*, Regensburg 1986, s. 13-16; zob. także: O.D. Santagada, *Dom Odo Casel. Contributo monografico per una bibliografia generale*, ALW, 10 (1967), s. 7-9; A.M. Triacca, *Dom Burkhard Neunheuser*, RBL, 31 (1978), s. 320-321; W. Pałęcki, *Odo Casel. Nauka o misteriach chrześcijańskich*, w: *Leksykon Wielkich Teologów XX/XXI w.*, t. III, red. J. Majewski J. Makowski, Warszawa 2006, s. 48-50.

⁵ Por. V. Warnach, *Einführung in die Theologie Odo Casels*, w: O. Casel, *Das christliche Opfermysterium*, Graz 1968, s. XVIII; R. Kaczynski, *Was heißt „Geheimnisse feiern“*, MThZ, 38 (1987), s. 242-246; B. Neunheuser, *Casel, Odo (1886-1948)*, TRE, VII, s. 645-646; M.J. Krahe, *„Auf daß alle eins seien“ Ausgewählte Texte aus Schriften von Odo Casel. Die Mysterienlehre und der Dialog mit der Ostkirche*, Würzburg 1988, s. 20; L. Bouyer, *Erneuerte Liturgie. Geistlicher Kommentar zur Liturgiekonstitution*, Salzburg 1965, s. 11; H.J. Spital, *P. Odo Casel OSB*, AMKG, 38 (1986), s. 331; A.A. Häußling, *Odo Casel – noch von Aktualität?*, ALW, 28 (1986), s. 360.

Do podjęcia tematu artykuły i porównania tych dwóch spojrzeń na Eucharystię jest stwierdzenie, które obecny papież, wyraził w roku 1966, nazywając ideę caseliańską – dotyczącą sakramentów – jako najbardziej owocną w myśli teologicznej od czasów Ojców Kościoła⁶.

Oto wielka tajemnica wiary! Tajemnica czy misterium?

Papież Benedykt XVI pierwszą część swojej encykliki zatytułował: *Eucharystia, tajemnica wiary*. Rozpoczynając od aklamacji po przeistoczeniu: *mysterium fidei* papież pisze, że: „Tym wyrażeniem, ogłoszonym natychmiast po słowach konsekracji, kapłan głosi sprawowane misterium i odsłania swój zachwyt nad substancjalną przemianą chleba i wina w Ciało i Krew Pana Jezusa, rzeczywistością, która przekracza wszelkie ludzkie zrozumienie. W istocie Eucharystia jest w całym tego słowa znaczeniu *tajemnicą wiary*...”⁷.

Czy Eucharystia jest tajemnicą, czy misterium? Czy istnieje jakaś rzeczowa różnica zachodząca pomiędzy tymi pojęciami? Pozornie łatwe pytania, które przysparzają nieco problemów w podaniu właściwej odpowiedzi. W pierwszej połowie XX w. zwrócono uwagę na te kwestie, podkreślając bezsprzecznie tajemniczy, a właściwie misteryjny charakter liturgii. W Kościele pierwszych wieków pojęcie to nie było utożsamiane tylko z jakąś tajemnicą obejmującą doktrynę, którą można poznać na drodze rozważań intelektualnych (i przestaje być wtedy tajemnicą), ale jest tajemnicą kryjącą w sobie pewną rzeczywistość, którą można jedynie zgłębiać, poznawać, doświadczać i przeżywać. W epoce Ojców Kościoła pojęciem *misterium* określano sakramenty, jak też inne celebracje liturgiczne, jak np. pogrzeb chrześcijański, czy profesję zakonną. Dopiero w późniejszej teologii Zachodu ten termin został zarezerwowany wyłącznie dla Eucharystii. Odo Casel dla zrozumienia rzeczywistości Mszy św. wprowadził pojęcia: *misterium* i *Mysteriengegenwart*, które można przetłumaczyć jako *obecność misteriów*. Teolog benedyktyński w zdefiniowaniu *misterium* oparł się na źródłach bi-

⁶ Por. J. Ratzinger, *Die sakramentale Begründung der christlichen Existenz*, Freising 1966, s. 3: „Man kann wohl ohne Übertreibung sagen, daß seit dem Ende der Väterzeit die Theologie der Sakramente keine solche Blüte erlebt hat, wie sie ihr in diesem Jahrhundert im Zusammenhang mit den Ideen Casels geschenkt wurde, die ihrerseits nur auf dem Hintergrund der liturgischen Bewegung (...) zu begreifen sind”. Zob. także: A. Gozier, *Odo Casel – Kündler des Christumysteriums*, Regensburg 1986, s. 97.

⁷ SCar 6.

blijnych, patrystycznych, czyniąc analogię do kultów pogańskich. Jak bowiem zauważył, słowo *mysterium* zostało przyjęte u progu chrześcijaństwa z całym bogactwem znaczeniowym i służyło, aby uczynić zrozumiałymi dla ludzi prawdy Objawienia i chrześcijańskiego kultu⁸.

Definicja misterium, którą przedłożył Odo Casel brzmi następująco: „Mysterium jest świętą czynnością kultyczną, w której fakt zbawienia staje się obecnością w rycie; wspólnota kultu, dokonując tego rytu, bierze udział w zbawczym czynie i przez to uzyskuje zbawienie”⁹. W innym natomiast miejscu podkreśla, że: „Mysterium jest boskim czynem zbawienia, który jest rytualnie obchodzony w kulcie, we wspólnej uroczystości świętej społeczności”¹⁰. Definicja ta stała się przedmiotem pracy tego teologa, a jednocześnie zaowocowała pogłębionym spojrzeniem na Eucharystię jako pamiątkę (*anamnesis*)¹¹.

Omawiając zagadnienia związane z Eucharystią Odo Casel wielokrotnie podkreślał, że misterium chrześcijańskiego nie można ujmować w kategoriach racjonalnej tajemnicy. Tajemnica suponuje bowiem, że jest to prawda, o której jeszcze nikt nie wie, ale gdy zostaje powierzona, przestaje być tajemnicą¹². Misterium natomiast nie jest poznawalne do końca na drodze abstrakcyjnej nauki. Przyjmuje ono jednocześnie swoją konkretną, widzialną, dotykalmą i słyszalną realność w działaniu misteryjnym liturgii¹³. Dlatego też termin *mysterium* u Odo Casela zakłada u podstaw zasadnicze przeciwstawienie dwóch pojęć: *rzeczywistości* i *wiedzy*¹⁴. Łacińskie słowo *mysterium*,

⁸ Por. O. Casel, *Zum Worte sacramentum*, JLW, 8 (1929), s. 232.

⁹ „Das Mysterium ist eine heilige kultische Handlung, in der eine Heilstatsache unter dem Ritus Gegenwart wird; indem die Kultgemeinde diesen Ritus vollzieht, nimmt sie an der Heilstat teil und erwirbt sich dadurch das Heil”; O. Casel, *Das Christliche Kultmysterium*, Regensburg 1932, s. 101; por. tenże, *Chrześcijańskie misterium kultu*, Kraków 2000, s. 149; tenże, *Mysterienfrömmigkeit*, „Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge”, 4 (1927), s. 104; Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, Warszawa 1956, s. 277; tenże, *Chrzest a misterium. Tekst Rzym. 6, 1-6 w świetle dzisiejszych teorii liturgicznych*, AK, 48 (1948), s. 109; tenże, *Liturgia podczas wojny i po wojnie*, RBL, 1 (1948), s. 32.

¹⁰ „Mysterium ist göttliche Heilstat, die im Kulte, der gemeinsamen Feier der heiligen Gemeinde, rituell begangen wird”; O. Casel, *Das sakramentale Leben der Kirche*, „Akademische Bonifatius-Korrespondenz”, 47, (1932), s. 10.

¹¹ Por. B. Neunheuser, *Mysterientheologie*, SM, t. III, k. 646; Warnach, *Einführung in die Theologie Odo Casels*, s. XLI.

¹² Por. O. Casel, *Glaube, Gnosis, Mysterium*, Münster 1941, s. 121-122.

¹³ Por. O. Casel, *Die Messe als heilige Mysterienhandlung*, w: *Mysterium. Gesammelten Arbeiten Laacher Mönche*, Münster 1926, s. 32-33.

¹⁴ Por. A. Schilson, *Theologie als Sakramententheologie. Die Mysterien-theologie Odo Casels*, Mainz 1982, s. 118.

choć najczęściej tłumaczone jest w polskich tekstach liturgicznych jako *tajemnica*, powinno być rozumiane w znaczeniu starochrześcijańskim.

Papież w adhortacji zachęca, aby dostrzegać misterium całej Eucharystii. Cała Msza św. jest misterium. Zarówno Postacie Eucharystyczne, celebrująca wspólnota pod przewodnictwem kapłana, jak i proklamowane Słowo Boże są misterium obecności Boga, który staje się darem dla człowieka. Uwzględniając tę myśl misterologii, jak też adhortacji papieża należy podkreślić szacunek, jaki powinno okazywać się nie tylko Postaciom Eucharystycznym ale całej strukturze Mszy św.: obrzędowi, tradycji, tekstom, formułom, czy przedmiotom liturgicznym. Taka świadomość Eucharystii stawia człowieka w postawie pokory wobec *mysterium fidei*.

Eucharystia a Pascha – Wieczernik czy Golgota?

„Misja, dla której Jezus przybył do nas, osiągnie swoje spełnienie w tajemnicy paschalnej. (...) W tajemnicy paschalnej dokonało się rzeczywiście nasze uwolnienie od zła i śmierci. (...) Jezus jest *prawdziwym* barankiem paschalnym, który spontanicznie ofiarował samego siebie w ofierze za nas, zawiązując w ten sposób nowe i wieczne przymierze”¹⁵. Zapisując te słowa papież powraca do korzeni Eucharystii, która jest uobecnieniem misterium paschalnego.

W teologii posoborowej, zdaniem znawców poglądów Odo Casela, zostało przyjęte jego fundamentalne założenie dotyczące Misterium Paschalnego, uznające, że zbawcze dzieło Pana staje się obecne w misterium kultu, a wierzący mają w nim udział, zostają w nie włączeni i w ten sposób upodobniają się do Chrystusa Uwielbionego¹⁶.

Każda Eucharystia zawiera w sobie pełnię misterium Odkupienia – urzeczywistnienie Paschy. Będąc wzorem i powtórzeniem celebracji Wieczernika, w Eucharystii jest dostępna cała Chrystusowa ekonomia zbawienia, czyn ofiarny, który dokonał się w historycznej przeszłości i przyniósł zbawienie. Obecność tego dzieła nie przybiera formy historycznej postaci, ale jako praobraz i przyczyn zbawczy jest obecny w symbolu i sakramencie¹⁷. W formie sakramentalnej Eucharystia zawiera w sobie terażniejszość

¹⁵ SCar 9.

¹⁶ Por. B. Neunheuser, *Mysterium Paschale. Das österliche Mysterium in der Konzilskonstitution „Über die heilige Liturgie”*, LuM, 36 (1965), s. 30.

¹⁷ Por. O. Casel, *Glaube*, s. 99, 110, 153.

Męki i Śmierci Chrystusa, dlatego uobecnia jedyną ofiarę spełnioną na Golgocie, będąc tym samym pamiątką tego wydarzenia¹⁸. Toczący się spór w teologii dotyczący zagadnienia, czy Msza św. jest ofiarą czy ucztą, misteriologia rozstrzyga na korzyść całościowego ujmowania Eucharystii. Pojęcie, którym się posługuje to *sakrament Ofiary Krzyża*, dlatego nie można mówić o ponowieniu ofiary ani o materialnym i naturalistycznym uobecnieniu. Poprzez to stwierdzenie zaznaczona została zarówno jedyność, jak i niepowtarzalność wydarzenia na Kalwarii, i ukazuje ofiarniczy charakter Mszy św.¹⁹ Tożsamość Ofiary Krzyża i Ofiary Eucharystycznej wyrażona jest stwierdzeniem, że nie można rozróżniać między realną obecnością a misteryjną terażniejszością aktu ofiarnego. Gdyby tak nie było, wtedy przyczyn Odkupienia zostałyby postawiony obok nowego sakramentalnego czynu zbawienia²⁰.

Zdaniem teologii misteryjnej śmierć Jezusa nie może być oddzielona od całego planu zbawienia, co wyrażają słowa: „...od początku we Mszy św. dzieje się wciąż całość. Misterium jest zawsze całe”²¹ oraz: „...każdego dnia świętujemy we Mszy św. całe misterium Odkupienia”²². Cała Męka Chrystusa jest we Mszy św. tak samo *realiter praesens*, jak substancje Ciała i Krwi²³.

Myśl papieża Benedykta XVI wskazująca na Chrystusa jako *baranka paschalnego* odnosi Eucharystię do kluczowych wydarzeń zbawczych, kiedy miało miejsce zawarcie Nowego Przymierza. Pascha rozumiana jako *przejście (transitus)* wskazuje na integralność życia i śmierci, Ofiary Krzyża i Zmartwychwstania. Obecnie zarówno w liturgii, jak też katechezie kładzie się nacisk na całościowe spoglądanie na *Triduum Paschalne*. Akcentowanie

¹⁸ Por. O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 104.

¹⁹ Por. O. Casel, *Die Meßopferlehre der Tradition*, ThG, 23 (1931), s. 351; tenże, *Glaube*, s. 113; Warnach, *Einführung in die Theologie Odo Casels*, s. XLIV-XLVI; A. Bogdanowicz, *Nowsze teorje o istocie ofiary we Mszy św.*, MCh, 2 (1930/31), s. 126; E. Florkowski, *Nowy pogląd na istotę Mszy św.*, AK, 20 (1934), s. 231-235; tenże, *Istota Mszy świętej według encykliki liturgicznej Piusa XII: „Mediator Dei”*, RBL, 1 (1948), s. 73; M. Morawski, *Nowsze teorje o istocie ofiary Mszy św.*, MCh, 2 (1930/31), s. 22.

²⁰ Por. O. Casel, *Glaube*, s. 106-107; tenże, *Die Meßopferlehre*, s. 356-357; tenże, *Aus der Fülle des Mysteries Christi*, w: *Das christliche Kultmysterium. Vierte durchgesehene und erweiterte Auflage*, red. O. Casel, Regensburg 1960, s. 182-183.

²¹ O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 174.

²² Tamże, s. 178; W. Świerzawski, *Odo Casel – życie i dzieło*, RBL, 41 (1988), s. 100.

²³ Por. G. Heintze, *Die Gegenwart Christi im Gottesdienst. Systematisch-theologische Betrachtungen zur Mysterientheologie Odo Casels*, MPTh, 43 (1954), s. 269.

przez wieki jedynie niedzieli Zmartwychwstania w celebracji liturgicznej przyczyniło się w praktyce do oddzielenia poszczególnych etapów zbawienia, co przyjęło formę historyzacji. Na dowartościowanie wzajemnych relacji pomiędzy Misterium Paschalnym a Eucharystią, w teologii przedsoborowej zwrócił uwagę Odo Casel, dlatego został nazwany mistagogiem Misterium Paschalnego dla zachodniego Kościoła, gdyż na nowo wy dobył z Tradycji to wyrażenie i ukazał jego bogatą treść²⁴. Określił on Misterium Paschalne jako sakrament *przejścia* z tego świata do życia u Boga i jako misterium kultu dzieła zbawczego Chrystusa w Kościele²⁵. W Eucharystii wydarzenie paschalne staje się dostępne *in mysterio hic et nunc*²⁶. Dlatego w kontekście tej myśli teologicznej brzmią słowa papieża: „Ustanawiając sakrament Eucharystii, Jezus antycypuje i włącza w nią ofiarę krzyża i zwycięstwo zmartwychwstania”²⁷.

We wzajemnych relacjach pomiędzy ucztą żydowską, a ucztą Jezusa papież dostrzega pewne *novum*, które wniósł Mesjasz: „Tej uczy, my chrześcijanie nie musimy ponawiać. Jak słusznie mówią Ojcowie Kościoła, figura *transit in veritatem*: to, co zapowiadało przyszłą rzeczywistość, teraz pozostawia miejsce dla samej prawdy”²⁸. Benedykt XVI jednocześnie podkreśla, że polecenie Jezusa: „Czyńcie to na moją pamiątkę” (Łk 22,19; 1 Kor 11,25) wyraża pragnienie, aby Kościół uobecniał tę ucztę paschalną na sposób sakramentalny.

Wyrażenie *sposób sakramentalny* szczególnie było bliskie teologii misteriów. Związane jest ono z zagadnieniem *obecności* (*Gegenwart*) zbawczego dzieła Chrystusa w liturgii, które jest fundamentalną kwestią wszystkich pism Odo Casela²⁹. Omawiając sposób tego uobecnienia (*quomodo mysterii*) określa on je *sakramentalnym sposobem bycia*, odróżniając od *historycznego*. Jednocześnie rozróżnia cielesną, widzialną obecność od du-

²⁴ Por. C. Matura, *Liturgie, Werk des Heils. Die Konstitution über die Liturgie und die Mysterientheologie*, LuM, 36 (1965), s. 11; F. Eisenbach, *Die Gegenwart Jesu Christi im Gottesdienst. Systematische Studien zur Liturgiekonstitution des II Vatikanischen Konzils*, Mainz 1982, s. 233; H. Volk, *Theologische Grundlagen der Liturgie. Erwägungen nach der Constitutio De Sacra Liturgia*, Mainz 1964, s. 80-81; P.S. Baghini, *Odo Casel e il cristianesimo come religione di misterio*, Verona 1999, s. 2.

²⁵ Por. O. Casel, *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, JLW, 14 (1938), s. 53.

²⁶ Por. O. Casel, *Glaube*, s. 107; tenże, *Die Meßopferlehre*, s. 351, 353, 358, 360, 363, 364, 365; tenże, *Die heilige Eucharistie als Quellgrund der Seelsorge*, „Die Seelsorge”, 14 (1936), s. 249; tenże, *Beiträge zu römischen Orationen*, JLW, 11 (1933), s. 37.

²⁷ SCar 10.

²⁸ Tamże, 11.

²⁹ A. Rudolph, *Die Gegenwart Christi in der Liturgie*, „Liturgie Konkret”, 2 (1987), s. 1.

chowej obecności w wierze i misteriach. Jest ona więc obecnością swoistego rodzaju³⁰. Ten rodzaj obecności sprawia, że czyny zbawcze są terazniejsze, ale nie w historycznej formie, lecz na sposób duchowy³¹. Sakramentalny sposób bycia, ma więc ponadhistoryczny charakter. Czyn zbawienia, który miał miejsce w przeszłości jest rzeczywistością, gdyż staje się terazniejszy w ponadczasowości, w samym Bogu³².

Sakramentalny sposób bycia, według teorii caseliańskiej, nie jest również intencjonalnym uprzytomnieniem. Obiektywność i ponadczasowość wyklucza tu jedynie subiektywne przypomnienie czy wyobrażenie. Skoro misterium jest uobecnieniem wydarzenia zbawczego nie na płaszczyźnie historycznej, lecz w wymiarze istoty rzeczy, to misterium kultu nadaje misterium Eucharystii nową szczególną *fenomenalność*, która sprawia, że czyn zbawienia staje się realny pod osłoną znaku³³.

Sakramentalny sposób bycia, według Odo Casela, został bowiem ustanowiony przez samego Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy. Dokonała się tu ofiara *in sacramento*, która historycznie miała miejsce następnego dnia. Dla określenia tej relacji ofiary Krzyża i uczyty Wieczernika, jako antycypacji śmierci *in mysterio* powołuje się szczególnie na świadectwo Ojców Kościoła. Św. Hilary († 367) podkreśla, że całe misterium męki zostało wypełnione w uczcie Wieczernika³⁴. Św. Grzegorz z Nyssy († 394) wyjaśnia, że gdy Chrystus dał swoje Ciało za pokarm, pokazał jednocześnie, że ofiara Baranka już została wypełniona, że już został ofiarowany zgodnie ze swoją wolą³⁵. Dzięki temu Chrystus nadał swojej śmierci sens zarówno historiozbawczy, jak i obrzędowy, gdyż uczta podczas Ostatniej Wieczerzy stała się antycypacją śmierci ofiarnej Jezusa. Z wydarzenia na Golgocie Chrystus stworzył *mysterium wiary* (*mysterium fidei*) i przekazał je Apostołom, aby poprzez konsekrację czynić tę ofiarę Pana obecną aż do skończenia świata³⁶. *Mysterium fidei* to pojęcie, które najpełniej oddaje istotę i naturę Eucharystii.

³⁰ Por. O. Casel, *Mysteriengegenwart*, JLW, 8 (1929), s. 145, 151-154.

³¹ Por. Tamże, s. 170.

³² Por. A. Gozier, *Odo Casel*, s. 34.

³³ Por. H. Auf der Maur, *Herrenfeste in Woche und Jahr*, GDK, t. 5, s. 225-226.

³⁴ Por. *De Trinitate*, X 37 (PL 10, 25-472); cyt. za: Casel, *Glaube*, s. 152-153.

³⁵ Por. *I mowa na Zmartwychwstanie*, (PG 46, 612); cyt. za: O. Casel, *Die heilige Eucharistie*, s. 247.

³⁶ Por. O. Casel, *Glaube*, s. 101, 152-153; tenże, *Die heilige Eucharistie*, s. 247; tenże, *Die Meßopferlehre*, s. 359; tenże, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, Freiburg 1922, s. 64; Gozier, *Odo Casel*, s. 36; A. Bozzolo, *Misterio, simbolo e rito in Odo Casel*, Città del Vaticano 2003, s. 132-133.

Duch Święty i Eucharystia – anamneza i epikleza

Świadomość obecności i działania Ducha Świętego w Eucharystii szczególnie została podkreślona po Soborze Watykańskim II. Wprawdzie dzieło tego Soboru spotykało się z zarzutem, że zbyt mało miejsca poświęcono Trzeciej Osobie Boskiej, to jednak w ostatnich dziesięcioleciach wzrasta świadomość pneumatologiczna. Kolejne pogłębione spojrzenie na ten temat oferuje adhortacja, gdy papież stwierdza: „...trzeba wzbudzić w nas świadomość, decydującej roli, jaką Duch Święty spełnia w rozwoju form liturgicznych oraz w naszym zgłębianiu Boskich tajemnic”³⁷. Benedykt XVI pogłębia myśl teologiczną historio-zbawczego działania Ducha Świętego w egzystencji Słowa Wcielonego. Jednocześnie podkreśla to myśl, że mocą tego Ducha Chrystus pozostaje nadal obecny i działający w swoim Kościele. Dzięki Niemu Eucharystia staje się pamiątką Wieczernika, Golgoty i Pustego Grobu.

Na czym polega wspomnianie tych wydarzeń? Czy jest to pamiątka jako *memoria*, *monumentum* czy *anamneza*? Wspominanie pewnych wydarzeń z przeszłości stanowi podstawę człowieka do poszukiwania ciągłości zachodzącej pomiędzy przeszłością a teraźniejszością, wskazując na przyszłość. Pamiątka w znaczeniu intencjonalnym jest jedynie statycznym wspomnieniem wydarzenia, które staje się przedmiotem kontemplacji. Według teologii misteriów pamiątka nie ma wymiaru statycznego (*memoria*, *monumentum*). Jest to rzeczywistość dynamiczna, to współtworzenie, uczestniczenie, działanie w misterium, dlatego bardziej odpowiednim pojęciem jest *anamneza* jako wspomnienie uobecniające. Odo Casel w swoich dziełach teologicznych wielokrotnie pisze o obecności dynamicznej w Eucharystii. Msza dzięki Duchowi Świętemu staje się kultyczną pamiątką³⁸.

U podstaw tego wspomnienia uobecniającego tkwi całe misterium Chrystusa, dlatego Teolog benedyktyński określa Eucharystię jako *anamnezę*, jako *pamiątkę misteriów* (*Mysteriengedächtnis*)³⁹. *Anamneza* więc jest pojęciem, które sprawia i objawia całe misterium Chrystusa dostępne w Eucharystii, gdyż wszystkie te wydarzenia świętowania od epifanii Chrystusa aż do antycypacji Paruzji czyni teraźniejszymi⁴⁰.

³⁷ SCar 12.

³⁸ Por. Neunheuser, *Mysterientheologie*, kol. 646; V. Warnach, *Einführung in die Theologie Odo Casels*, s. XLI.

³⁹ Por. O. Casel, *Das chrisliche Opfermysterium*, s. 486-488.

⁴⁰ Por. O. Casel, *Altchristlicher Kult und Antike*, w: *Mysterium. Gesammelte Arbeiten Laacher Mönche*, Münster 1926, s. 21-22; U. Bomm, *Epiphanie und Parusie*, w: *Der Weg der Kirche im heiligen Jahr*, red. Abtei Maria Laach, München 1926, s. 79.

Sprawowanie Eucharystii jako pamiątki – *anamnezy*, jest nierozdzielnie związane z rolą Ducha Świętego. Dynamizm sakramentalny wyznacza epikleza. Ważność obecności sprawczej Ducha Świętego dostrzeżono szczególnie w nowych modlitwach Eucharystycznych dodając wyraźną epiklezę, będącą prośbą do Ojca, aby Duch Święty zstąpił na dary ofiarne i je przemienił. Papież pisze, że: „...jakże konieczna jest dla życia duchowego wiernych jaśniejsza świadomość bogactwa anafory: wraz ze słowami wypowiedzianymi przez Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy, zawiera ona epiklezę, czyli modlitwę skierowaną do Ojca, aby zesłał dar Ducha Świętego, by chleb i wino stały się Ciałem i Krwią Jezusa Chrystusa...”⁴¹. Interesującym jest jednak fakt, że w Pierwszej Modlitwie Eucharystycznej w języku łacińskim zachowano starożytny charakter tego tekstu nie umieszczając wyraźnej wzmianki o Duchu Świętym, w mocy którego dokonuje się przemiana darów ofiarnych⁴².

Poprzez epiklezę następuje urzeczywistnienie dzieła Misterium Paschalnego w Eucharystii. Słowa konsekracji przedstawiają i wypełniają misterium, w którym nie tylko Ciało i Krew Chrystusa stają się obecne, ale również całe Jego dzieło zbawienia. Epikleza wyznacza więc dynamizm *anamnezy*⁴³. Benedyktyn z Maria Laach opiera tę tezę na starochrześcijańskim pojęciu *epiklezy*, którą jest cały Kanon mszalny, a nie tylko modlitwa skierowana do Ojca, przyzywająca Ducha Świętego dla uobecnienia czynu zbawczego Chrystusa⁴⁴. *Mysterium fidei* staje się *anamnezą* dzięki Duchowi Świętemu.

⁴¹ SCar 13.

⁴² W dwóch wydaniach typicznych Mszału Pawła VI z 1970 i 1975 r., jak też w trzecim wydaniu z 2002 roku, w Pierwszej Modlitwie Eucharystycznej nie dodano wyraźnej epiklezy w znaczeniu wschodnim; por. *Missale Romanum. Ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Città del Vaticano 2002, s. 574; W. Pałęcki, *Epikleza - czy tylko modlitwa do Ojca o zesłanie Ducha Świętego? Pojęcie epiklezy w pismach Odo Casela OSB*, RT, 53 (2006) z. 8 s. 346.

⁴³ Por. O. Casel, *Das christliche Opfermysterium*, w: *Der Weg der Kirche im heiligen Jahr*, red. Abtei Maria Laach, München 1926, s. 72.

⁴⁴ W swoich pismach Casel akcentuje znaczenie *epiklezy* w ujęciu starożytnym. Rozróżnia on pomiędzy właściwą *epiklezą* a późniejszą wschodnią, obecną w *anaforach* od IV w. Kanon mszalny Benedyktyn laceński nazywa najwytworniejszą formą *epiklezy* Trójcy Świętej w starożytnym Kościele; por. O. Casel, *Zur Epiklese*, JLW, 3 (1923), s. 100-102; tenże, *Neue Beiträge zur Epiklesenfrage*, JLW, 4 (1924), s. 169-178; tenże, *Das christliche Opfermysterium*, s. 505-532; Y. Congar, *Wierzę w Ducha Świętego*, t. III, Warszawa 1996, s. 268-273.

Kościół a Eucharystia – Ofiara Chrystusa a ofiara Kościoła

Pojęcie Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa wyraża z jednej strony jego naturę, a z drugiej jest fundamentem celebracji liturgicznej. Niezerwalny związek pomiędzy Chrystusem a Kościołem przedstawia papież w słowach: „Kościół może celebrować i adorować tajemnicę Chrystusa obecnego w Eucharystii właśnie dlatego, że sam Chrystus dał się w niej pierwszy poprzez ofiarę Krzyża”⁴⁵. Wskazując na Kościół należy dostrzec tę wspólnotę jako środowisko dokonującej się celebracji – misterium. Msza św. zawiera w sobie ofiarę Chrystusa i Kościoła. Eucharystia może mieć miejsce tylko w Kościele. Kościół jako wspólnota kultu staje się miejscem, w którym podkreślony zostaje również ontyczny związek pomiędzy Chrystusem Zmartwychwstałym, a Jego Mistycznym Ciałem.

Relację pomiędzy ofiarą Chrystusa, Eucharystią a Kościołem, o której wspomina papież⁴⁶, Odo Casel ujmuje w następujących słowach: „Obiektywność i subiektywne współprzeżywanie znajdują się, w ten sposób, w najpiękniejszym związku. (...) Obiektywny czyn Chrystusa i współczujące, współdziękczynne, współpochwalne, współofiarnicze działanie wspólnoty – obydwie razem, są chrześcijańską Eucharystią, modlitwą ofiarniczą i ofiarą modlitewną, szczytowym punktem kultu chrześcijańskiego”⁴⁷. Wspólnota kultu, którą jest sam Kościół, dokonuje współofiarnowania Ojcu tej jedynej ofiary Jezusa Chrystusa. Tożsamość ofiary Krzyża i ofiary Mszy św. nie tkwi jednak w sakramentalnym kapłaństwie, gdyż zadaniem kapłana jest konsekrowanie, a więc pełne naśladowanie Chrystusa podczas Ostatniej Wieczery⁴⁸. Kapłan w Eucharystii nie działa w osobie Chrystusa Golgoty, lecz w osobie Chrystusa Wieczernika, który dokonał antycypacji aktu ofiarnego Krzyża⁴⁹. Jedyнным i właściwym kapłanem składającym ofiarę jest sam Pan. Myśl caseliańska wskazuje więc w relacji Eucharystia – Kościół na obecność Chrystusa – Ofiarnika. To On sam składa Ojcu swą ofiarę jako Głowa wraz z całym ciałem, czyli Kościołem⁵⁰. Niezerwalny związek pomiędzy Chrystusem, Eucharystią a Kościołem pod-

⁴⁵ SCar 14.

⁴⁶ Por. tamże.

⁴⁷ O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 181-182.

⁴⁸ Por. O. Casel, *Die Meßopferlehre*, s. 355-356.

⁴⁹ Por. E. Florkowski, *Nowy pogląd na istotę Mszy św.*, s. 236.

⁵⁰ Por. O. Casel, *Die Meßopferlehre*, s. 356; tenże, *Das Gedächtnis des Herrn in der altchristlichen Liturgie, Die Grundgedanken des Meßkanons*, Freiburg 1920⁴, s. 51; tenże, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, s. 66.

kreślony został w słowach przeistoczenia: „To jest Ciało moje..., to jest Krew moja...”. Czas przyszły wydania Ciała i wylania Krwi wskazuje, że w centrum anafory znajduje się Słowo Wcielone – Syn Boży, dlatego dokonuje się podczas niej mistyczne dzieło Wcielenia i Odkupienia⁵¹.

Ugruntowanie jedności eklezjalno-eucharystycznej podkreśla uczta ofiarna – Komunia Święta. Papież pisze, że: „...rzeczywistość sakramentu Eucharystii stanowi jedność wiernych w kościelnej komunii. Eucharystia ukazuje się nam w ten sposób u początku Kościoła jako tajemnica komunii”⁵².

Teologia misteriów kładzie akcent na fakt obiektywizacji komunii eucharystycznej. W swoich pismach dotyczących Eucharystii Odo Casel nie wspomina dlatego tylko o duchowym, moralnym i indywidualnym zjednoczeniu z Chrystusem, ale o fizycznej jedności z Panem. Potwierdzeniem dla niego tej tezy są przekazy biblijne. Rzeczywistość głoszenia śmierci i spożywania Ciała i Krwi Chrystusa (por. 1 Kor 11,26 oraz J 6,53-58) podkreślają ontyczną dynamikę zjednoczenia całego Kościoła z jego Głową – Chrystusem dzięki celebracji Eucharystii⁵³.

Związek zachodzący pomiędzy Eucharystią a Kościołem wyraża się również w rozwoju liturgii, w kształtowaniu jej poprzez wieki oraz określaniu przebiegu, materii i formy. Prostota obrzędów Eucharystii – o której wspomina teologia misteriów – przyjmuje tu postać dziękczynienia – eucarist...a, którym to terminem dość wcześnie określano Kanon Mszy świętej i Postacie eucharystyczne⁵⁴.

Eucharystia docenia również dziedzictwo innych kultur i dlatego na przestrzeni wieków można wyróżnić wiele elementów, które w pewnym stopniu zostały przejęte i wykorzystane z innych kultur. Metoda porównawcza pozwala wyróżnić w niej pewne analogiczne elementy występujące zarówno w kulcie judaistycznym, jak też hellenistyczno-orientalnym⁵⁵. Poprzez wieki Eucharystia stała się dlatego najpiękniejszym wyrazem chrześcijańskiej modlitwy⁵⁶.

⁵¹ Por. O. Casel, *Die Meßopferlehre*, s. 364-365; tenże, *Das Gedächtnis des Herrn*, s. 33, 51; tenże, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, s. 66; tenże, *Das christliche Opfermysterium*, s. 435-436.

⁵² SCar 15.

⁵³ Por. O. Casel, *Die Liturgie als Mysterienfeier*, s. 55-61; tenże, *Die heilige Eucharistie*, s. 252-253; tenże, *Das christliche Opfermysterium*, s. 583.

⁵⁴ Por. O. Casel, *Eucarist...a – Eucarist...a*, BZ 18 (1929), s. 84; tenże, *Das christliche Opfermysterium*, s. 291-297.

⁵⁵ Por. O. Casel, *Altchristlicher Kult und Antike*, s. 17-18; tenże, *Das Gedächtnis des Herrn*, s. 9-10, 17, 28-29, 43-50; tenże, *Messe: Geschichtlich und liturgisch*, RGG III, kol. 2136; tenże, *Das christliche Opfermysterium*, s. 223-228; A. Bozzolo, *Misterio*, s. 42-43.

⁵⁶ Por. Casel, *Das christliche Opfermysteriums*. 73-74.

W perspektywie zachowywania piękna i poszanowania tradycji w celebracji Eucharystycznej słowa papieża z adhortacji stają się zachętą dla chrześcijan. Jak pisze: „Związek pomiędzy tajemnicą, w którą się wierzy i tajemnicą, którą się celebruje wyraża się w sposób szczególny w teologicznej i liturgicznej wartości piękna. (...) Prawdziwym pięknem jest miłość Boga, która definitywnie objawiła się nam w tajemnicy paschalnej”⁵⁷. To właśnie z piękna, szacunku względem misterium, obiektywnej obecności Pana, wynika zasada przestrzegania i doceniania norm liturgicznych, które decydują o *ars celebrandi*. Piękno jest częścią *mysterium fidei* celebrowanego w Kościele.

Eucharystia a sakramenty święte

Eucharystia zajmuje najważniejsze miejsce w hierarchii całej sfery liturgii Kościoła. Nie bez znaczenia więc Sobór Watykański II nazwał ją źródłem i szczytem⁵⁸. Z niej, jak ze źródła wypływają inne sakramenty Kościoła, poprzez które Chrystus w mocy Ducha Świętego osiąga egzystencji człowieka. Papież pisze: „Kościół *przyjmuje siebie* i tym samym *siebie wyraża* w siedmiu sakramentach, poprzez które łaska Boża wpływa konkretnie na egzystencję wiernych, aby całe ich życie, odkupione przez Chrystusa, stało się ofiarą miłą Bogu”⁵⁹. Łaska spływająca dla człowieka staje się dostępna poprzez formę zewnętrżności, symbolu, określonego obrzędu liturgicznego. Szczególnie ten element jest wyraźne dostrzegalny w Eucharystii sprawowanej podczas udzielania innych sakramentów, czy też z nią związanych, jak na przykład sakrament Pokuty i Pojednania.

Teologia misteryjna mówiąc o ekonomii sakramentalnej wskazuje na symbolikę obrzędów. Poprzez symbol, obrzęd liturgiczny kształtowany przez wieki, następuje aktualizacja Misterium Paschalnego w jego rdzeniu, istocie rzeczy⁶⁰. Szczególnie w odniesieniu do Eucharystii można zauważyć, że dzięki celebracji liturgicznej następuje wejście w świat sakramentalny, który jest inny od świata natury i łaski. Tej sakramentalnej sfery Eucharystii nie można zamknąć jedynie w Postaciach eucharystycznych, ale dynamika wskazuje na to, że w Eucharystii coś się dokonuje, coś się spełnia, co nadaje inny, sakramentalny wymiar misterium. Ono sprawia, jak pisał Odo Casel, że:

⁵⁷ SCar 35.

⁵⁸ Por. KL 10.

⁵⁹ SCar 16.

⁶⁰ Por. O. Casel, *Die heilige Eucharistie*, s. 243; tenże, *Glaube*, s. 111.

„Świętujemy już całe misterium Odkupienia w Eucharystii”⁶¹. Wyrazem tego świętowania jest zewnętrzne działanie, a więc postrzeganie sakramentów jako *actio*, które jest dziełem samego Boga⁶². Papież pisze: „Skoro liturgia eucharystyczna jest ze swej istoty *actio Dei*, która włącza nas w Jezusa poprzez Ducha, to jej fundament nie zależy od naszego upodobania i uczestniczenie w niej nie może być poddane presji chwilowej mody”⁶³.

Architektura sakramentalna wskazuje na różnorodność łaski Bożej, ale jednocześnie przyporządkowanie Eucharystii. Papież w swoim dokumencie zaznaczył, że: „Jeżeli rzeczywiście Eucharystia jest źródłem i szczytem życia i misji Kościoła, to z tego wynika nade wszystko, że punktem odniesienia na drodze wtajemniczenia chrześcijańskiego jest możliwość przystąpienia do tegoż sakramentu. (...) Nie należy bowiem zapominać, że jesteśmy ochrzczeni i bierzmowani jako przyporządkowani do Eucharystii”⁶⁴. Teologia misteriów podobnie wskazuje na bogactwo struktury sakramentalnej w liturgii Kościoła. Z sakramentów i sakramentaliów utworzona została budowla, która ukazuje pełnię zbawienia⁶⁵.

Papież w swoim dokumencie podkreśla nierozdzielną więź jaka istnieje pomiędzy trzema sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego: Chrztem, Bierzmowaniem i Eucharystią. Jednocześnie wskazuje na przyporządkowanie ich do Eucharystii⁶⁶. W praktyce duszpasterskiej należy więc zwrócić uwagę na ukazanie ciągłości procesu wtajemniczenia.

W Kościele na Zachodzie, w okresie gdy upowszechnia się chrzest niemowląt i małych dzieci, zarysowuje się istotny rozdział pomiędzy poszczególnymi sakramentami wtajemniczenia chrześcijańskiego. Oddzielenie tych sakramentów sprawiło, że trudno było rozpoznać zachodzący proces stopniowego wszczepiania człowieka w misterium Chrystusa i uzdalniania go do życia Eucharystią. Sytuacja ta była spowodowała również nieco inne określanie sakramentu bierzmowania: jako sakramentu dojrzałości chrześcijańskiej. Prędsoborowy ruch liturgiczny poprzez refleksję teologiczną przyczynił do odnowienia całościowego spojrzenia na pierwsze trzy sakramenty. Między innymi Odo Casel w swoich pismach przedstawiał chrzest,

⁶¹ „Wir feiern schon das ganze Heilsmysterium in der Eucharistie”; O. Casel, *Das christliche Festmysterium*, Paderborn 1941, s. 8.

⁶² Por. O. Casel, *Die Meßopferlehre*, s. 361-362.

⁶³ SCar 37.

⁶⁴ Tamże 17.

⁶⁵ Por. O. Casel, *Mysteriengewalt*, s. 206; tenże, *Glaube*, s. 107; B. Neunheuser, *Problem obecności misterium liturgii w dziełach Odo Casela*, RBL, 41 (1988), s. 134.

⁶⁶ Por. SCar 17.

bierzmowanie i Eucharystię jako sakramenty inicjacji chrześcijańskiej. Pierwszy z nich, chrzest jest sakramentem, poprzez który chrześcijanin zostaje wszczepiony w misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa i uzdolniony do kroczenia drogą zbawienia. W tym sakramencie człowiek staje się więc: „...żywym członkiem Chrystusa, *Chrystusem*. On nie jest już teraz samym tylko człowiekiem, przemienionym w przebóstwionego człowieka, ale na nowo narodzony jako dziecko Boże”⁶⁷.

Nowe stworzenie zainicjowane w sakramencie chrztu znajduje swoje dopełnienie w bierzmowaniu. Również ten sakrament, według myśli case- liańskiej, ma związek z antycypacją wydarzenia paschalnego. Jest on napełnieniem nowym życiem, ale po wcześniejszym założeniu, że człowiek rzeczywiście umiera wraz z Chrystusem w sakramencie chrztu⁶⁸. Bierzmowany upodobniony do Pana staje się jednym z Kyriosem⁶⁹. Chrześcijanin jest przez to prawdziwym *Χριστοί* – czyli namaszczonego. Jak pisze Odo Casel: „Tak jak Chrystus, ze swej natury, jest Duchem (...) jak się to chwalebnie objawiło od Jego zmartwychwstania, tak również chrześcijanin, zmartwychwstały przez chrzest, ma przez łaskę [bierzmowania] fizyczny udział w Boskim Duchu. Nosi teraz *σφραγίς* pieczęć Chrystusa, nadprzyrodzone zrównanie z Panem przez łaskę”⁷⁰.

Poprzez sakramenty inicjacji chrześcijańskiej dokonuje się realne wstąpienie w Chrystusa i w Jego Ciało – Kościół⁷¹. Rzeczywistość dokonującego się nowego życia w człowieku poprzez sakramenty inicjacji chrześcijańskiej ma miejsce w całej jego szerokości w chrzcie świętym, jak też w całej głębi dzięki bierzmowaniu⁷². Proces wtajemniczenia przebiega dlatego w trzech etapach: chrzest jako zgładzenie grzechów i zrodzenie do życia, bierzmowanie jako udzielenie tego życia w pełni oraz Eucharystia jako całkowite zjednoczenie z Chrystusem⁷³.

Również pozostałe sakramenty istnieją w łączności z Eucharystią. Sakramentem uzdalniającym do uczestniczenia w pełni we Mszy św. jest Sakra-

⁶⁷ O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 86.

⁶⁸ Por. O. Casel, *Das Kultmysterium als Quell des neuen Lebens*, LuM, 3 (1949), s. 18.

⁶⁹ Por. O. Casel, *Die heilige Firmung in der Christenweihe*, „Das Wort in der Zeit”, 1 (1933/34), s. 8; tenże, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 83.

⁷⁰ O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 160.

⁷¹ Por. O. Casel, *Die heilige Firmung*, s. 10.

⁷² Por. A. Wintersieg, *Das heilige Sakrament der Weihe in seiner Beziehung zur Kirche w: Der Weg der Kirche im heiligen Jahr*, red. Abtei Maria Laach, Regensburg 1925, s. 99.

⁷³ Por. O. Casel, *Die heilige Firmung*, s. 14.

ment Pokuty i Pojednania. W adhortacji, temu zagadnieniu poświęcono nieco więcej miejsca, gdyż papież przedstawia nie tylko teologię tego sakramentu, ale również omawia niektóre uwagi duszpasterskie, dotyczące częstej spowiedzi świętej, przestrzegania zasad udzielania ogólnego rozgrzeszenia, jak też praktyki odpustów. Benedykt XVI pisze: „...miłość Eucharystii wiedzie do coraz głębszego doceniania sakramentu Pojednania (...) Dlatego Pojednanie, jak mówili Ojcowie Kościoła, jest *laboriosus quidam baptismus*, podkreślając w ten sposób, że rezultatem drogi nawrócenia jest także przywrócenie pełnej komunii kościelnej, która się wyraża w ponownym przystąpieniu do Eucharystii”⁷⁴. Podobnie Odo Casel w swoich pismach, ten sakrament nazywa w pewnym sensie *drugim* chrztem i bierzmowaniem. Jest on misterium przebaczenia otrzymanego od Boga i Kościoła w mocy Krwi Chrystusa⁷⁵. Poczucie społecznego wymiaru grzechu oraz związek sakramentu Pokuty i Pojednania z Eucharystią przywołuje w adhortacji posynodalnej wątki pokutne występujące we Mszy św. Wyrażają one zarówno świadomość grzeszności człowieka, jak też miłosierdzia Bożego⁷⁶.

Z misterium choroby, cierpienia i śmierci związany jest sakrament Namaszczenia Chorych. Teologia misterium szczególnie podkreśla, że sakrament namaszczenia chorych jest zjednoczeniem z Ukrzyżowanym i Zmartwychwstałym Panem, który daje umocnienie płynące z krzyża. Sakrament ten jest miejscem pomnożenia łaski Chrystusowej⁷⁷. Misterium Eucharystii staje się misterium ludzkiej egzystencji szczególnie w momencie paschy człowieka. Papież pisze, że: „W przejściu do Ojca, przyjęcie w Komunii świętej Ciała i Krwi Pańskiej objawia się jako zadatek życia wiecznego i moc zmartwychwstania (...). Skoro święty wiatyk odsłania przed chorym pełnię tajemnicy paschalnej, to konieczne jest zapewnienie tej posługi”⁷⁸. Eucharystia jako pamiątka męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa jest również umocnieniem nadziei zmartwychwstania i oczekiwania ponownego spotkania twarzą w twarz z tymi, którzy już odeszli. Benedykt XVI zachęca dlatego do modlitwy i odprawiania Mszy św. za zmarłych⁷⁹.

⁷⁴ SCar 20.

⁷⁵ Por. O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 100; tenże, *Mysterien Gegenwart*, s. 205; V. Warnach, *Christusmysterium. Dogmatische Meditationen. Ein Überblick*, Graz-Wien-Köln 1977, s. 203-204.

⁷⁶ Por. SCar 20.

⁷⁷ Por. O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 99-100.

⁷⁸ SCar 22.

⁷⁹ Por. Tamże, 32

Wewnętrzny związek pomiędzy Eucharystią a sakramentem święceń wynika z samych słów Jezusa wypowiedzianych w Wieczerniku: „To czyńcie na moją pamiątkę” (Łk 22,19)⁸⁰. Także teologia misteriów akcentowała tę relację wyrażając opinię, że „Misterium święceń kapłańskich, zrównuje ludzi powołanych z Chrystusem pod względem owych właściwości. Duch Święty w szczególny sposób zstępuje na nich, przekazany przez nałożenie rąk biskupów, przez co zostaje przedstawiony i uskuteczniiony związek z Apostołami, a przez to z samym Chrystusem”⁸¹. To misterium święceń uzdalnia kapłana do sprawowania sakramentów, zwłaszcza Eucharystii. Sam celebrans, jak podkreśla papież, ma być znakiem Chrystusa. Wyrazem tego jest pokorne sprawowanie liturgii: „...w posłuszeństwie wobec obrzędu, służąc mu sercem i umysłem, unikając wszystkiego, co może sprawiać wrażenie niestosownego stawiania siebie na pierwszym miejscu”⁸². Gwarantem zachowania tej postawy pokory jest duchowe upodabnianie się do Chrystusa.

Eucharystia jest fundamentem miłości dwojga ludzi przypieczętowanej w sakramencie małżeństwa. Papież pisze, że „Eucharystia, sakrament miłości, wykazuje szczególny związek z miłością między mężczyzną i kobietą, którzy są złączeni małżeństwem. (...) Eucharystia wzmacnia w sposób niewyczerpany jedność i nierozzerwalną miłość każdego chrześcijańskiego małżeństwa. W nim, na mocy sakramentu, węzeł małżeński jest wewnętrznie powiązany z jednością eucharystyczną Chrystusa-Oblubieńca z Kościołem-Oblubienicą (por. Ef 5,31-32)”⁸³.

Na tę teologiczną treść zwrócił uwagę również Odo Casel, kiedy podkreślał, że sakrament małżeństwa jest misterium, ponieważ stał się obrazem zaślubin Nowego Przymierza Chrystusa i Kościoła. To przymierze małżeńskie otrzymuje swój ostateczny sens i swoje błogosławieństwo z misterium Pana, gdyż czerpie z Nowego Przymierza Nowej Paschy, które najpełniej wyraża właśnie Eucharystia⁸⁴. W adhortacji papieskiej pojawia się jeszcze jeden obraz sakramentu małżeństwa: chrzest. Sakrament ten wyraża misterium zaślubin, gdyż jest obmyciem weselnym, poprzedzającym Eucharystię jako ucztę godów Baranka. *Mysterium fidei* zakłada strukturę sakramentalną.

⁸⁰ Por. Tamże, 23.

⁸¹ O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 98.

⁸² SCar 23.

⁸³ Tamże 27.

⁸⁴ Por. O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 99.

Eucharystia a liturgia niebiańska – antycypacja i wniebowzięcie

Liturgia ziemską jest obrazem liturgii niebiańskiej. Jak pisze papież, „... szczególnie w liturgii eucharystycznej, jest już nam dane uprzednie kosztowanie eschatologicznego spełnienia...”⁸⁵. Człowiek, który żyje w czasie, nie może w jednym spojrzeniu dostrzec całego wydarzenia zbawczego. Każde ziemskie wydarzenie z życia Jezusa jest bowiem pryzmatem, poprzez który można zobaczyć pod innym kątem niezgłębione misterium Pana, które wprowadza w liturgię niebiańską. Teologia misterium szczególnie w tym wymiarze ponadczasowości podkreślała wymowę występującego w liturgii słowa *dzisiaj*, które wskazuje na obecną *tu i teraz* rzeczywistość boskiego misterium⁸⁶.

„Uczta eucharystyczna, w której głosimy śmierć Pana, wyznajemy Jego zmartwychwstanie i oczekujemy Jego przyjścia, jest zadatkiem przyszłej chwały, w której również i nasze ciała będą uwielbione”⁸⁷. W tym wymiarze ostatecznego spełnienia papież umiejscawia postać Maryi. Benedykt XVI łączy zarówno dary osobiste Bogurodzicy, jak też eschatyczne z Eucharystią. Jak pisze: „...to, czego nam Bóg udzielił, znajduje swoją doskonałą realizację w Dziewicy Maryi, Matce Boga i naszej Matce: Jej Wniebowzięcie wraz z ciałem i duszą jest dla nas znakiem pewnej nadziei, ponieważ wskazuje nam, pielgrzymom w czasie ten eschatologiczny cel, który sakrament Eucharystii już teraz daje nam kosztować”⁸⁸.

Odo Casel w swoich pismach wypuklił aspekt paschalny w życiu Maryi, co najpełniej wyraża prawda Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Istotę tego wydarzenia ujmuje w słowach: „Pełnej tajemniczej głębi jest więc misterium dnia dzisiejszego. Maryja jest dopełniona, przemieniona; Ona weszła do wiecznego blasku nieba, Ona jest przy Bogu, została wzięta do głębi boskiego morza blasku i żaru. Maryja jest wbudowana w święte Miasto Boga: ona weszła do wiecznej chwały światła, do Boga. Ona zasnęła w pokoju i została przyjęta do chwały”⁸⁹. Wydarzenie wielkanocne, w którym uczestniczyła Maryja, a więc Jej spotkanie ze Zmartwychwstałym, przyjęcie Ducha Świętego wraz z Apostołami, ukazuje, że jest Ona w pełni Oblubienicą. Życie Maryi stało się przez to nieustanną tęsknotą, oczekiwa-

⁸⁵ SCar 30.

⁸⁶ Por. O. Casel, *Liturgiczne znaczenie świąt*, MCh, 8 (1937), s. 265; tenże, *Chrześcijańskie misterium kultu*, s. 177.

⁸⁷ SCar 32.

⁸⁸ Tamże, 33.

⁸⁹ O. Casel, *Festmysterium*, s. 95.

niem nieba i paschą. Poprzez misterium Wniebowzięcia została Ona całkowicie uwielbiona i zanurzona w chwale Trójjedynego Boga⁹⁰.

Benedykt XVI w osobie Maryi widzi jednocześnie doskonałą realizację sposobu sakramentalnego działania Boga względem ludzkości. Ukazuje on Maryję ściśle złączoną z ofiarą Chrystusa, którą przyjęła dla całego Kościoła. Jak pisze: „Maryja z Nazaretu, ikona rodzącego się Kościoła jest wzorem wskazującym, jak każdy z nas powinien przyjmować dar, jaki Jezus czyni z siebie samego w Eucharystii”⁹¹.

Aspekt eklezjalny czci oddawanej Bogurodzicy zajmuje ważne miejsce w poglądach Odo Casela, gdyż widzi on w Maryi dostojny typ Kościoła nazywanego Dziewicą, Oblubienicą i Matką w Duchu. W swoim dziewictwie i oddaniu Maryja stała się doskonałym wzorem Kościoła, gdyż z Chrystusem przeszła przez Mękę i Zmartwychwstanie⁹². Ziemskie macierzyństwo Maryi teologia misteriów określa jako symbol duchowego macierzyństwa, które Bogurodzica dzieli z całym Kościołem. Przez to staje się wzorem zarówno dziewiczego daru, jak też miłości rodzicielskiej⁹³.

Benedyktyn laceński wskazuje na występujący w ziemskim życiu Maryi element ofiary. Teolog misteriów w odniesieniu do Bogurodzicy mówi o duchowej ofierze, która jest tak samo ważna jak męczeństwo⁹⁴. Benedyktyn z Maria Laach widzi w Maryi przykład takiego przejścia, a więc złożenia swego życia w ofierze, aby zjednoczyć się z Bogiem. Sam moment wzięcia do nieba jest pełnym i ostatecznym wejściem Niepokalanej do tego życia w Panu, w którym uczestniczyła już od momentu Jej wybrania. Wniebowzięcie Maryi było pieczęcią tego, co już od dawna miało miejsce: życie w łasce i obecności Boga⁹⁵. *Mysterium fidei* jest więc *mysterium vitae aeternae*.

⁹⁰ Por. tamże, s. 98-99.

⁹¹ SCar 33.

⁹² Por. O. Casel, *Mysterium des Kommenden*, Paderborn 1952, s. 175.

⁹³ Por. O. Casel, *Zwei Ansprachen am Feste Maria Himmelfahrt: Sophia-Ekklesia-Maria; Osculetur me osculo oris sui*, LuM, 8 (1951), s. 18; Th. Schneider, *Maria als Typus der Ekklesia und Vorbild der christlichen Frau*, LuM, 8 (1951), s. 35-43; A. Bozzolo, *Misterio*, s. 218-219.

⁹⁴ Por. O. Casel, *Das christliche Festmysterium*, s. 199.

⁹⁵ Por. Tamże, s. 204.

Zakończenie

W zakończeniu adhortacji papież Benedykt XVI wyraża pragnienie, aby wiara w Eucharystię przejawiała się w celebracji i życiu poszczególnych chrześcijan⁹⁶. To pragnienie papieża jest o tyle ważne, że Eucharystia jako źródło i szczyt działalności Kościoła, leży również u podstaw uświęcenia człowieka. Refleksja na temat *mysterium fidei*, którą papież kreśli w pierwszej części swej adhortacji wskazuje na istotne treści teologiczne tego sakramentu. Dziedzictwo doktrynalne dotyczące Eucharystii było bardzo bogate w dziejach Kościoła. Szczególnie teologia ruchu liturgicznego znacząco wpłynęła na ukazanie Mszy świętej w dokumentach Soboru Watykańskiego II i późniejszych pismach Stolicy Apostolskiej.

Spojrzenie na Eucharystię w świetle adhortacji Benedykta XVI i przez pryzmat myśli teologicznej Odo Casela pozwoliło dostrzec tę rzeczywistość jako misterium wiary, które do końca pozostaje niezgłębione i dostępne dla uczestników liturgii. Obiektywną stroną Mszy świętej podkreśla pojęcie misterium, które w myśl teologii pierwszych wieków odróżniano od racjonalnej i intencjonalnej tajemnicy. Jest ona pamiątką, czyli anamnezą, w której następuje uobecnienie całego wydarzenia zbawczego, nie tylko ofiarniczej śmierci Pana. Zwrócenie uwagi na obecność Pana w całej liturgii Mszy świętej zakłada integralne jej traktowanie oraz szacunek dla tradycji wieków.

Obecność Chrystusa, jako prawdziwego *baranka paschalnego*, zakłada uobecnienie ofiary Krzyża antycypowanej w Wieczerniku i dopełnionej w Zmartwychwstaniu. Obecność całego misterium Chrystusa suponuje teraźniejszość sakramentalną również innych wydarzeń zbawczych, dlatego myśl teologiczna podkreśla zarówno wcielenie, jak też antycypację paruzji, czyli przedsmak liturgii niebiańskiej.

Uobecnienie wydarzenia zbawczego w *mysterium fidei* dokonuje się dzięki Duchowi Świętemu. Epikleza, jako modlitwa do Ojca o dar Ducha Świętego w celu przemiany darów ofiarnych, jest tą szczególną modlitwą, która została dostrzeżona i dowartościowana po Soborze Watykańskim II, a wyraźnie wyartykułowana w adhortacji papieskiej. Nieco inny podgląd prezentuje tu Odo Casel, którego badania teologiczne wskazały, że epikleza jako modlitwa wzywająca Ducha Świętego pochodzi dopiero z IV w. Podkreślenie jednak zarówno pneumatologicznego, jak też misteryjnego charakteru Eucharystii nie stoi w sprzeczności poglądów, ale komplementarności.

Naturalnym środowiskiem celebrowania Eucharystii jest Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa. Papież uwypukla istniejący nierozdzielny zwią-

⁹⁶ Por. SCar 94.

zek pomiędzy Chrystusem, Kościołem a Eucharystią. W teologii misteriów można zauważyć zbyt mocno przeakcentowaną obiektywizację tej relacji.

Na uwagę zarówno w adhortacji, jak i teologii przedsoborowej, zasługuje podkreślenie związków zachodzących pomiędzy Mszą św. a innymi sakramentami oraz integralne traktowanie trzech pierwszych sakramentów, jako sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Eucharystia jako źródło świętości wskazuje również na Maryję, jako tę, która stała się ikoną Kościoła i wzorem, jak przyjmować dar płynący z Eucharystii, aby mieć udział w radości nieba.

Przybliżanie nauki o Eucharystii oraz ukazywanie jej w katechezie i kaznodziejstwie jako misterium, na pewno przyczyni się do pogłębienia świadomości eucharystycznej wśród wiernych. Doktryna teologiczna wypracowana przez wieki i ujęta w formie dokumentów papieskich o tyle będzie skuteczniejsza im piękniejsza i bardziej odpowiedzialna będzie sama celebrowanie liturgii. Właściwe rozumienie i sprawowanie *mysterium fidei* przyczyni się do pełnego, świadomego i czynnego uczestniczenia we Mszy św.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Eucharistie im Licht der Mysterientheologie und des Nachsynodalen Apostolischen Schreibens von Benedikt XVI.: *Sacramentum Caritatis*

Das Zweite Vatikanische Konzil bezeichnete die Eucharistie als Quelle und Höhepunkt des Lebens der Kirche und ihrer Sendung. In letzter Zeit bemerkte man auf der einen Seite den Rückgang der Teilnahme am sakramentalen Lebens aber auf der anderen Seite auch die Suche nach der Vertiefung des Bewusstseins der Eucharistie. Der Papst schildert im ersten Teil seines Schreibens das Wesen der heiligen Messe als *mysterium fidei*. Gleichzeitig schreibt Benedikt XVI über das umfassende doktrinale und disziplinäre Erbe, das sich im Laufe der Jahrhunderte in Bezug auf dieses Sakrament angesammelt hat. Zu diesem Erbe gehört auch die Mysterientheologie von P. Odo Casel aus Maria Laach. Joseph Ratzinger in seinem Buch: *Die sakramentale Begründung der christlichen Existenz* (Freising 1966) bezeichnete die Mysterientheologie als die Wichtigste in der Theologie der Sakramente seit dem Ende der Väterzeit.

Die Eucharistie ist das *Geheimnis des Glaubens*. Wie aber der Papst schreibt, betrifft das nicht nur die Wesensverwandlung von Brot und Wein in den Leib und das Blut Christi, sondern die ganze Eucharistie. Die objektive

Seite der heiligen Messe hebt den Begriff *Mysterium* hervor. Darum betont Odo Casel sehr oft in seinen Schriften, dass das *Mysterium* kein intellektuelles Geheimnis ist. Mysterium ist die Anamnese, die Gegenwärtigsetzung des einzigen Paschamysteriums. Der Theologe aus Maria Laach versteht das Mysterium als eine heilige kultische Handlung, in der eine Heilstatsache unter dem Ritus Gegenwart wird; indem die Kultgemeinde diesen Ritus vollzieht, nimmt sie an der Heilstat teil und erwirbt sich dadurch das Heil.

Der Papst betont, dass in der Eucharistie Jesus als wahres Osterlamm gegenwärtig ist. Dass bedeutet: die heilige Messe ist die Gegenwärtigsetzung des Erlösungsmysteriums. Die Eucharistie ist die Feier des Abendmahles, die Feier des Opfers am Kreuz und die Feier der Auferstehung. Sie ist auch eine reale Vorwegnahme des endgültigen Festmahles. Schon während der Eucharistie tritt der Mensch in die himmlische Liturgie ein und zugleich in die Gegenwart Gottes. Besonders Odo Casel betonte diese Einheit in seinen Schriften.

Diese Gegenwärtigsetzung der Erlösungstaten ist dank dem Heiligen Geist möglich. Der Papst betont darum die wichtige Rolle von Epiklese als Bitte an den Vater, die Gabe des Geistes herabzusenden, damit Brot und Wein zum Leib und zum Blut Jesu Christi werden.

Das Geheimnis des Glaubens vollzieht sich in der Kirche, die der Mystische Leib Christi ist. Im päpstlichen Schreiben und in den Schriften von Odo Casel kann man die Untrennbarkeit der Eucharistie von Christus und der Kirche bemerken. Die Eucharistie ist auch das Zentrum und die Quelle, aus der die anderen Sakramente und die Sakramentalien ihre Kraft schöpfen. Erwähnenswert ist die enge Verbindung von Taufe, Firmung und Eucharistie, die vom Papst und der Mysterientheologie wahrgenommen wird. Die Eucharistie als die Quelle der Heiligkeit zeigt auf die Gottesmutter Maria, die Ikone der Kirche ist und das Vorbild des Annehmens von Gaben, die aus der Eucharistie kommen.

Die Vertiefung der doktrinellen Seite der Eucharistie, wie der Papst sich wünscht, kann der bewussten und aktiven Teilnahme an der Liturgie dienen.

Übersetzung: P. Waldemar Pałęcki MSF